

אשנ"ב לנבחנים במועדי תשפ"ג חלק ה-70%, 2 יח"ל, שאלון 022261, 022267

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתוכנית הלימודים. האשנ"ב מפרט את תכנית הלימודים המופיעה באתר המפמ"ר. משמע – מגדיר את סוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת הנושאים המופיעים במסמך תכנית הלימודים, ועליהם ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך **אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.**

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת? כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים עמה הם עובדים? למטרות תכנית הלימודים והצעות לדרכי הוראה מגוונות ראו תכנית הלימודים המותאמת באתר המפמ"ר

במהלך תשפ"ב נקיים השתלמויות רבות ברחבי הארץ – כולן היברידיות (פנים מול פנים ומקוונות). השתלמויות אלה תתמקדנה בדרכי הוראה מגוונות המכוונות ללמידה משמעותית והיברידית, מקנות כלים למידה-הערכה חלופיות, וללמידה לקראת היבחנות עם ספר פתוח. כמו כן נעסוק במיומנויות היסוד של תחום הדעת הבאות לידי ביטוי בבחינות הבגרות – שאלות חשיבה מסדר גבוה, שאלות הבעת עמדה, שאלות השוואה, וניתוח ואיתור מקורות היסטוריים.

המורים להיסטוריה נקראים להשתתף בהשתלמויות אלה, להעשיר את ידיעותיהם בהיסטוריה ובדיקטיקה, ולהתעדכן בשפע החידושים שאנו מכניסים להוראת המקצוע חדשות לבקרים. להזכירכם – מורה להיסטוריה מחויב להשתתף בהשתלמות מוכרת אחת לפחות בארבע שנים. רכז המקצוע מחויב להשתלם בהשתלמות מפמ"ר בכל שנה. רבים מן המורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה, מהנה ובעיקר – שפע של בריאות!

להזכירכם – מורה להיסטוריה מחויב להשתתף בהשתלמות מוכרת אחת לפחות בארבע שנים. רכז המקצוע מחויב להשתלם בהשתלמות מפמ"ר בכל שנה. רבים מן המורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה ומהנה.

מומלץ להיעזר בפורטל הפדגוגי, על שלל הסרטונים וחומרי הלימוד בו, להעשרת ההוראה וידע המורה:

לאור השונות הגדולה בין בתי הספר נמנענו, בכוונה תחילה, מהמלצות להקצאת שעות הוראה לכל תת נושא (למעט בפרק הוראת השואה לקראת

היבחנות עם ספר פתוח). חזקה על כל מורה שיתכנן את הוראתו בהתאם למספר השעות העומדות לרשותו, פריסת ההוראה הנהוגה בבית ספרו, צורכי התלמידים וכמובן – העדפותיו האישיות (הרצון להעמיק בנושא זה או אחר). מומלץ להיעזר במדריך/כת היסטוריה בבניית תכנית העבודה הדו-שנתית.

שימו לב

לאחר שנתיים של הוראה מקוטעת לאור משבר מגפת הקורונה, כולנו תקווה שבתשפ"ב נוכל לקיים שגרת לימודים תקינה. אי לכך אשנ"ב זה כולל את כלל הנושאים שיש ללמד על פי התוכנית הרגילה. במידה ונאלץ להתמודד שוב עם פגיעה בלימודים הרגילים – נבצע התאמות במהלך השנה, בהתאמה לעומק הפגיעה.

**אין ללמד את התכנית בפחות מ-4 סמסטרים, ובפחות מ-6 ש"ש בסך הכל, כולל חלק ההוראה-
 הערכה החלופית (חלק ה-30%). תלמידי הכיתות המיוחדות זכאיות, כמובן, ליותר שעות
 הוראה, על פי תקצוב המשרד.**

בהצלחה לכולנו,

ורק שתהיו לי בריאים!

ד"ר אורנה כץ אתר

מפמ"ר היסטורי

מתוך ה"מידע בידיים שלך", עלון גף יישומי מחשב, מנהל מדע וטכנולוגיה

נושאי הלימוד

הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920

א. הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

- א-1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19
- א-2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19
- א-3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19
- א-4. תנועה לאומית מדגימה באחת הארצות

בפרק זה אין הכוונה לתנועה הציונית.

מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

- מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם).
- מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
  - חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם. התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות).
  - שינויים במפה המדינית של אירופה (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

3. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית, פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות):
- א. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (המעמד החברתי אלו השתייכו המנהיגים, מקור מסכות המנהיג ואמונה ביכולת לשנות את הסדר החברתי – פוליטי הקיים).
- ב. שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19 (פעילות אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמה – מהפכות 'אביב העמים'. פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).
- ג. הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (מצב מדיני, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

1. השפעת עקרונות תנועת ההשכלה - שינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב'קידמה'.
2. השפעת החילון (שהלך והתפשט), על בני האדם.
3. השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
5. השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות הייתה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
6. השפעתן של תמורות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

אין להתעכב על הדרך שבה נוצר כל אחד מהגורמים (נושאים שנלמדו בחטיבת הביניים).

יש להתמקד בהסבר תרומתו של כל אחד מן הגורמים לגיבוש תופעת הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-

19 באירופה

מומלץ ללמד את המאפיינים בשילוב עם ההדגמה ממדינה אחת.¹

1. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונתו ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים).
2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
3. שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמא- מהפכות 'אביב העמים', פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).
4. הגורמים המסייעים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19, והגורמים המעכבים אותם (מצב מדיני, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

'אביב העמים' בברלין, גרמניה מתוך: ויקיפדיה

¹ לדוגמה – לימוד נושא שלבי התפתחות התנועה הלאומית והדגמה מן המדינה שנבחרה; לימוד גורמים מסייעים ומעכבים והדגמה.

תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: אטליה, גרמניה, יוון, פולין

1. המצב המדיני, והמצב החברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני שהחל המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה.
2. מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה.
3. השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה ותוצאות המאבק הלאומי.
4. הגורמים שסייעו למאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והגורמים שעיכבו אותו. הסבר כיצד סייעו או עיכבו.
5. קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

קריאה נוספת

א, גלנר, **לאומים ולאומיות**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983,
 הנרי, וסרמן, **עם, אומה, מולדת**, האוני' הפתוחה, 2007,
 יעקב טלמון, **רומנטיקה ומרי**, עם עובד, 1973.

ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

- התעוררות ספקות בפתרון האמנציפציה בשל גילויי האנטישמיות במערב ובמרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה ארוכת השנים לציון סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

קריאה נוספת - ספר אלקטרוני בכותר

שלמה, אבינרי, "הציונות כמהפכה" בתוך הרעיון הציוני לגווינו, פרקים בתולדות המחשבה הלאומית היהודית, עם עובד, 1980, עמ' 13-24.
 מאוספי הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

- תחנות בחייו של הרצל, שהובילו אותו לגיבוש תפיסתו הציונית
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל 'מדינת היהודים'.
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל: מטרה ואמצעים. מהי חשיבותה של התכנית?

- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה.
- פולמוס אוגנדה: תוכנה של ההצעה, מי תמך בה ומדוע? ומי התנגד לה ומדוע?

קריאה נוספת

עמוס אילון, הרצל, עם עובד, 1997.

להעשרה בכיתה:

הטלוויזיה החינוכית: תריץ אחורה – הרצל והקונגרס הציוני ה-1, 14 דקות ו-45 שניות: [ראו כאן](#)

מאוצרות הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם

הראשונה

- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: סיבות לעלייה, קשיי העולים.
- הקמת צורות התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן; אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות).
- הקמת מסגרות ביטחוניות. ('השומר' כארגון המשלב את רעיון 'כיבוש העבודה' ברעיון 'כיבוש השמירה' ומגלם את דימוי היהודי החדש).
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפוטרופסות' – העזרה של הברון רוטשילד למושבות והביקורת עליה. פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי למען היישוב היהודי בא"י).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך עברי. ('מלחמת השפות', עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

ג. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה: הצגת

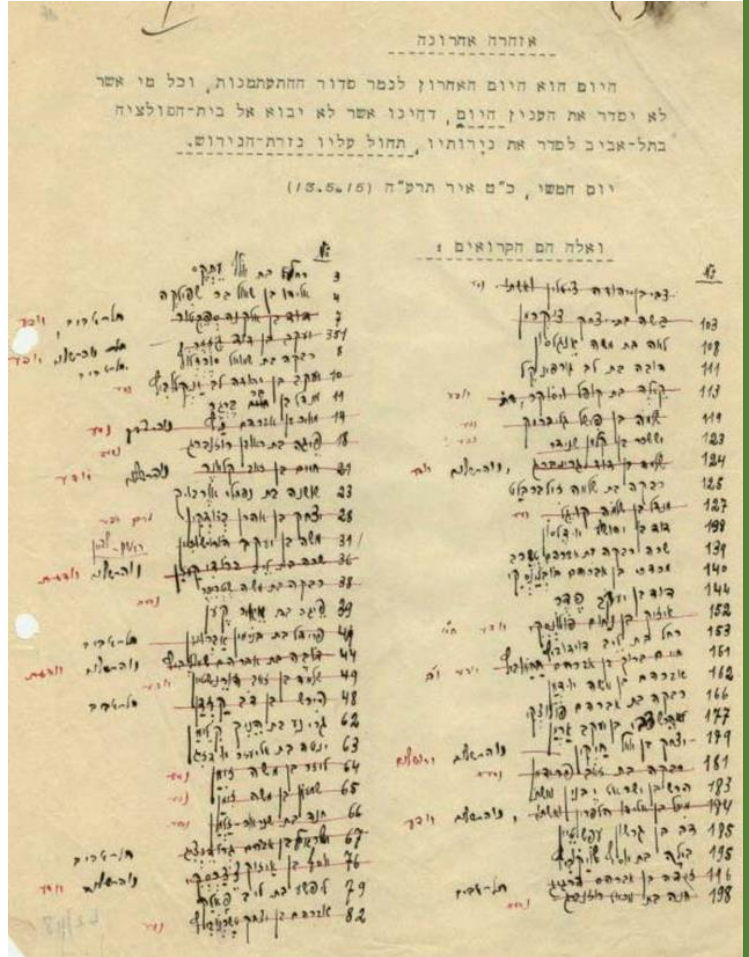
העמדות (ניטרליות, תמיכה במדינות המרכז, תמיכה בבריטניה) והשיקולים שהנחו את העמדות.

2. מדיניות השלטון העות'מאני (גי'מל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה: גורמים, יעדים ודרכי פעולה.

- מה הניע את המדיניות העות'מאנית? (יחס עויין כלפי העולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו לימדינות ההסכמה); עוינות כלפי מיעוטים לאומיים בגלל אופייה של האימפריה העות'מאנית כאימפריה רב-לאומית; צורכי הצבא התורכי בזמן המלחמה).

- יעדי השלטון העות'מאני (גי'מל פחה): פגיעה בפעילות התנועה הלאומית היהודית- ציונות; סיפוק צורכי המלחמה.

- דרכי פעולה: הצגת הצעדים שנקט השלטון העות'מאני כלפי היישוב היהודי כביטוי למדיניות שנקטה.

הודעת המשרד הארצישראלי אל תושבי הארץ היהודים נתיני המדינות הזרות לסדר את נתינותם העות'מאנית עד ה-15 במאי. ההודעה כוללת את רשימת התושבים המיועדים לגירוש מא"י ע"י השלטונות העות'מאניים. (הארכיון הציוני)

3. דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: ארגון ניל"י

- ארגון ניל"י- מטרתו (החלפת השלטון העות'מאני בארץ ישראל בשלטון בריטי; רצון להשיג את תמיכת הבריטים לאחר המלחמה), דרכי פעולה, הסיבות להתנגדות לפעולותיו בקרב ביישוב היהודי.

5. **הצהרת בלפור**: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

לקריאה נוספת:

דני גוטווין, "הגורמים לפרסום הצהרת בלפור: חיים וייצמן, התנועה הציונית והאימפריאליזם הבריטי", **ישראל 24** (2016): [למאמר](#)

מאוצרות הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

ארכיון המדינה: היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה: [ראו כאן](#)

ד. השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה

ה-19

- מה המשותף לתנועה הציונית ולתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19 (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
- ההבדל בין התנועה הציונית ובין תנועות לאומיות אחרות:
  1. התנועה הציונית יכלה להישען על התפיסה של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה שלהם לציון, ולהעניק להן משמעות לאומית מודרנית.
  2. האתגרים הייחודיים שעמדו לפני התנועה הציונית (הריחוק הגאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשלטון הזר בארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
  3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).

צל ומי באר

0:00 / 1:12

מילים: יורם טהרלב
 לחן: לוי שער

במדרון מעל הוואדי
 עץ השקדיה פורח
 באוויר ניחוח הדסים
 זה הזמן לפני הקיץ
 שעריו הלב פותח
 ותמיד ברוכים הנכנסים.

בימים אשר כאלה
 מחכים עד בוא הליל
 מחכים לצעדים קרבים
 לא סוגרים את הבריח
 לא עוצמים את העיניים
 בימים כאלה מקשיבים.

מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם
 מי שעייף ימצא פה צל ומי באר
 מי שסוכתו נופלת
 חרש ייכנס בדלת
 חרש ייכנס ועד עולם יוכל להישאר.
 מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם
 מי שעייף ימצא פה צל ומי באר
 מי שסוכתו נופלת
 חרש ייכנס בדלת
 ותמיד יוכל להישאר.

זה הבית שבנינו
 זה האורן שנטענו
 זה השביל וזוהי הבאר
 מי שבא לפה – אחינו
 מי שבא יסב איתנו
 והשער שוב לא ייסגר.
 מי שרעב...

השיר מצייר את נוף הכרמל שלראגליו גדלתי. בין השיטין נרמז אירוע שחוויתי בעודי ילד קטן. בשנת 1945 הצליחה יחידה מחתרנית של הפלמ"ח לפרוץ למחנה המעצר בעתלית, בו נכלאו עולים לא-חוקיים שהגיעו לארץ בלי רישיונות. לאחר שנפרצה הגדר ונוטרלו השומרים, יצאו העולים לחופשי ובליווי משחריהם הלכו ברגל לכיוון הכרמל כדי להגיע בלילה מעתלית ליגור. רק בודדים הצליחו לעמוד במאמץ האדיר הזה והגיעו ליגור בשעות הצהריים שלמחרת. במדרון היורד מההר הקיפו אותם שוטרים בריטים, אך חברי הקיבוץ התערבבו בין העולים והעלימו אותם בתוך חדרי המגורים. גם בחדר המגורים הקטנטן של הורי התארחו במשך חודש עולה חדשה, עד שהרוחות נרגעו והיא הועברה למקום אחר בארץ. מי שסוכתו נופלת/ חרש ייכנס בדלת/ ותמיד יוכל להישאר.

טוטליטריות, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה

והשואה

התלמידים המתחילים את לימודיהם בכיתה י' בתש"פ ייבחנו בתשפ"א בבחינת הבגרות הכוללת פרק בנושא מלחמת העולם השנייה והשואה. על פרק זה ייבחנו התלמידים בליווי ספרי הלימוד המאושרים שברשותם. תלמידים הרוצים בכך יוכלו להיעזר בעמודים המרכזיים של יחידת הלימוד "איך יכול אדם?". אשר נבנתה בשיתוף עם אנשי יד ושם'.

למסמכים המנחים, הצעות דידקטיות ודוגמאות לשאלות בגרות עם ספר פתוח, ראו:

<https://www.smores.com/ur8sf>

נושאי הלימוד:

האידיאולוגיה הנאצית האידיאולוגיה הנאצית, ובכלל זה האנטישמיות המודרנית בגלגולה הנאצי ומרכזיות השאלה היהודית באידיאולוגיה זו.

4 שעות

מוקדי הלימוד:

- עיקרי האידיאולוגיה הנאצית – יש להבהיר שאידיאולוגיה זו מכוונת ליצירת תמונת עולם שלמה הכוללת סיבות להתהוות הדברים, הסבר לליקויי ההווה ותמונת עתיד מושלמת.
- תורת הגזע.
- דימוי היהודי באנטישמיות הנאצית - הנאצים עשו שימוש בדימויים אנטישמיים קודמים תוך שהם מעצימים אותם ומעניקים להם מרכזיות חסרת תקדים. הם התנו את יצירת 'הסדר החדש', אותו רצו לממש, במציאת פתרון ל'בעיה היהודית'. (מומלץ לקרוא את צוואתו של היטלר לפני התאבדותו מתוך **השואה בתיעוד**, מסמך מס' 64).
- מקומו של המנהיג – 'הפיהרר פרנציפ'.
- מרחב המחיה

- התנגדות לתיאוריות שעמדו בבסיס המשטר הדמוקרטי והקומוניסטי. תיאוריות אלה הוצגו כביטוי לניווך וחולשה וכמכשול בפני בניית 'הסדר החדש' אותו ניסו הנאצים לקדם.

לדיון:

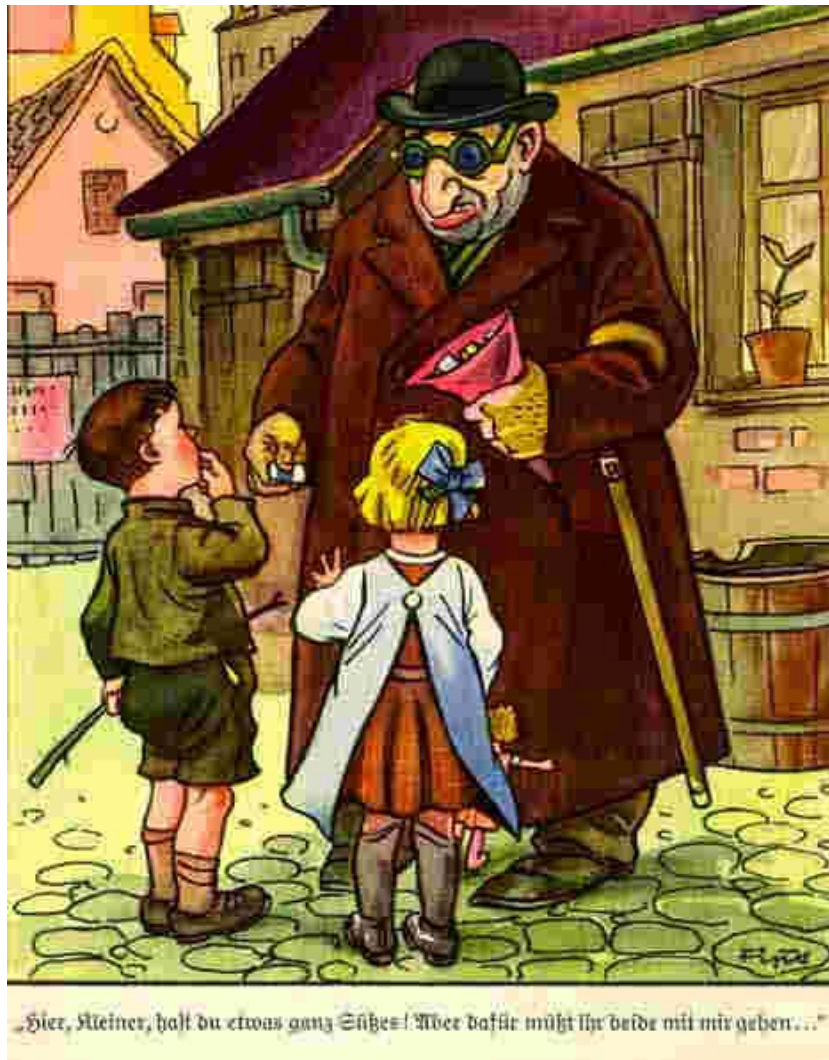
כיצד מבטאים עקרונות האידיאולוגיה הנאצית את התפיסה הטוטליטרית?

לקריאה נוספת:

דן מכמן, **בימי שואה ופקודה: בין שנאת ישראל לאנטישמיות**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983, יחידה 2, עמ' 118-74.

יחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983, יחידה 3, עמ' 118-104.

מיכאל ירון, **הוראת נושא השואה בשעורי היסטוריה בחטיבה עליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 19-10.

תמונה מתוך 'פטריות הרעל' *Der Giftpilz*, ספר התעמולה הארסי והאנטישמי שכתב שטרייכר. כל ציור לווה בסיפור לילדים. במקרה זה – היהודי מפתה את הילדים הגרמנים התמימים באמצעות סוכריות.

הגורמים והנסיבות לעליית הנאצים לשלטון – ממפלגה שולית למפלגה הגדולה ביותר 4 שעות

מוקדי הלימוד:

- הגורמים המסבירים את התחזקות המפלגה הנאצית (תוצאות מלחמת העולם הראשונה והסכמי ורסי, חולשת רפובליקת ויימאר, פעילות המפלגה הנאצית, המשברים הכלכליים התכופים, הפחד מהקומוניזם).
- הנסיבות שהובילו למינוי היטלר לקנצלר.

לדיון:

מדוע לא הצליחה רפובליקת ויימאר להגן על עצמה מול הנאצים?

לקריאה נוספת:

איאן קרשו, היטלר, היבריס 1889-1936, עם עובד, תל אביב, 2003, עמ' 275-391.

המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם – בניית המשטר הנאצי, המדיניות כלפי היהודים – 6 שעות

מוקדי הלימוד:

שיעורים 1-3 – ממינוי היטלר לקנצלר ועד לפרסום חוקי נירנברג (ינואר 1933-ספטמבר 1935)

בשלב זה התמקדו פעולות הנאצים בעיקר בתחומים העיקריים הבאים:

- **צווים וחקיקה - מבחר מדגים** מהצעדים הבאים: בחירות חוזרות ונשנות לרייכסטאג, ביטול זכויות אדם רבות באמצעות פקודות לשעת חירום, חוק ההסמכה, פיזור האיגודים המקצועיים והקמת 'חזית העבודה', חרם על חנויות ועסקים יהודיים, החוק בדבר החזרת

הפקידות המקצועית על כנה, חוק פיזור המפלגות, תהליך ההאחדה, גיוס חובה וחיוב בשבועת נאמנות לפיהרר, ההסכמים עם הכנסיות הנוצריות.

- **תעמולה, חינוך ותרבות - מבחר מדגים** מהצעדים הבאים: תלית העיתון 'דר שטירמר' מדי שבוע על לוחות המודעות בכל הפינות בערים ובעיירות קטנות ובכלי תחבורה ציבוריים, שילוט אנטישמי ברחובות ובדרכים, איסור על כניסת יהודים למקומות שונים, סרטי תעמולה, תהלוכות ביום ומצעדי לפידים בלילה, שינויים בתוכני הלימוד והדפסת ספרי לימוד חדשים התואמים את המסרים האידיאולוגיים, החלפת מנהלים וצוותי מורים בחלק מבתי הספר, הקמת מסגרות נוער של המפלגה הנאצית, סמלי המפלגה הפכו לסמלי המדינה ומועל היד היה לברכה מוסכמת בין בני אדם, שידורי רדיו תכופים של נאומי גבלס.
- **טרור והפעלת כוח - מבחר** מהצעדים הבאים: שריפת הרייכסטאג והכרזה על מצב חירום, שריפת הספרים, מאסרים שרירותיים של פעילים פוליטיים המזוהים כרפובליקנים, סוציאליסטים, קומוניסטים, הקמת מחנות ריכוז, דכאו וסקסנהאוזן.
- **ליל הסכינים הארוכות, עיצוב המשטר הנאצי** - בחירת היטלר בשיתוף פעולה עם התעשיינים והצבא, תוך העצמת ארגון ה.ס.ס.

שיעורים 4-6 – חוקי נירנברג, ספטמבר 1935 והחרפת הצעדים נגד היהודים

- תוכנם של חוקי נירנברג.
- משמעותם מהיבט בניית המשטר הנאצי ומההיבט היהודי. (עם קבלת חוקי נירנברג הפכה תורת הגזע ממצע מפלגתי לחוק המדינה המחייב שעל פיו נקבע מי יכול להיות אזרח במדינה הנאצית הנבנית. חוקי נירנברג שללו את זכות היהודים לאזרחות ושללו את הדרך להפרדה בין יהודים לארים).
- החרפת הפגיעה ביהודים (ריבוי צווים והגבלות על היהודים, תוך הוצאתם ממעגלי הכלכלה, החברה והתרבות בגרמניה. פגיעות פיסיות והרס בתי כנסת כמעוז וסמל ליהודים – ליל הבדולח. מעצרים ושליחת יהודים למחנות ריכוז בשל יהדותם. הגירה כפויה. שינויים ארגוניים הכוללים האדרת מנגנוני פיקוח המטפלים ביהודים וריכוזם בידי מחלקות ה-S.S. סימון דרכוני יהודים והוספת השמות שרה וישראל לשמות המקוריים. ביטול המעמד המשפטי של הקהילות היהודיות.
- חשוב להדגיש בסיכום או במהלך הוראת הנושא, את מאפייני המעבר מדמוקרטיה לנאציזם: בנייה הדרגתית על בסיס קיים. כוחות מרכזיים בחברה כגון הצבא, הבורגנות והתעשיינים, המעמד האקדמי-האינטלקטואלי, התאימו עצמם בהדרגה ופעלו על פי 'כללי המשחק' החדשים.

לדיון: תהליך המעבר של גרמניה מדמוקרטיה למשטר טוטליטרי נאצי נעשה בשני מישורים בעת ובעונה אחת – עיצוב המדינה (מוסדות השלטון) והשנייה – "גיוס" תמיכת הציבור הגרמני. כיצד בוצע תהליך זה בשני המישורים?

לקריאה נוספת:

שאול פרידלנדר, גרמניה הנאצית והיהודים: שנות הרדיפות, 1939-1933, עם עובד, 1989

יחיעם וייץ, בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 3, 1984, עמ' 104-156.

גיליון דר שטירמר מ-1934. בתחתית כל גיליון צוין – 'היהודים הם אסוננו'.

http://www1.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%2020407.pdf

כרזת תעמולה לאאוגנטיקה - השבחת בני אדם באמצעות רבייה סלקטיבית במטרה לשפר את הגזע האנושי (ובמקרה זה - הארי), ולהעלים את 'הבלתי ראויים'.

מלחמת העולם השנייה: מהלכים עיקריים ו'הסדר החדש'.

4 שעות

מוקדי הלימוד: מטרת הוראת נושא זה – הכרת התלמידים את המסגרת הרחבה בה התרחשה השואה, והבנת הקשר בין שלבי המלחמה ובין השלבים השונים ב'פתרון הסופי'. בהוראת הנושא מומלץ להיעזר באתרים הממחישים את התקדמות הנאצים, קרבות המפנה והניצחון על הנאצים.

- המהלכים הצבאיים העיקריים בחזיתות השונות עד קיץ 1941. הקרב על בריטניה, כיבשי הגרמנים בדרו ומרכז אירופה.
- הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות – מבצע ברברוסה, המלחמה בחזית המזרחית. ההתקפה על פרל הרבור והצטרפות ארה"ב למלחמה.
- קרבות המפנה – אל עלמיין וסטלינגרד. הפלישה לנורמדי.
- כניעת גרמניה והטלת פצצות האטום על יפן.
- מהו 'הסדר החדש'? הבהרת המושג והצעדים השונים שנקטו הנאצים כדי לקדם את הגשמתו (בסעיף זה אין להתייחס בהרחבה לתוכנית האותנזיה ולשואת היהודים).

לדיון:

- מה היו המטרות של 'הסדר החדש' וכיצד מבטא יישום מדיניות זו את עקרונות האידיאולוגיה הנאצית?

הקמת הגטאות – פולין

7 שעות

מוקדי הלימוד:

- המדיניות כלפי היהודים בפולין עד לריכוזם בגטאות (צעדים שנועדו להפריד בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית הלא-יהודית, פגיעה במוסדות תרבות ודת יהודיים. הרס הקיום הכלכלי של היהודים. חטיפות לעבודות כפייה. פגיעות והתעללויות. מינוי יודנראטים בחלק מהערים). מה היו מטרות הנאצים במדיניותם?

- השפעת הכיבוש הנאצי על חיי היהודים בפולין (תוך חודש מצאו עצמם היהודים מפוצלים בין מסגרות שלטון שונות כשלכל שלטון הייתה מדיניות שונה כלפיהם – החלק שסופח לברית המועצות, האזור שנועד להיות מסופח לרייך לאחר המלחמה ואזור הכיבוש, הגנרל גוברנמן). מטרת מוצהרות והסברים להקמת הגטאות. תהליך הקמת הגטו, דרך ניהול הגטו ודרכי הפיקוח עליו. מטרת מוצהרות בהקמת הגטאות והסברים נוספים להקמתם. דרך הניהול של הגטאות ודרכי הפיקוח עליהם. התפקידים שהוטלו על היודנראטים.

החיים בגטו:

- תנאי החיים בגטו (הצפיפות, הרעב ומקורות התעסוקה).
- השפעת תנאי החיים על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית.
- דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות (הישרדות). קידוש החיים. פעילות ארגונים שונים לעזרה הדדית. מאפייני פעילות תנועות הנוער – 'היינו שם אך לא חיינו שם'.

לקריאה נוספת:

- דן מכמן ויחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 11, 1984, עמ' 19-60.
- דן מכמן, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 10, 1984, עמ' 53-117.
- דן מכמן, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 7, עמ' 17-30.
- דן מכמן, **הגטאות היהודיים בימי השואה: כיצד התהוו ומדוע?**, יד ושם, תשס"ח.
- מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 46-52.

הקשר בין תחילת ההרג ההמוני למלחמה בבר"מ

2 שעות

מוקדי הלימוד:

- הגורמים לפלישת גרמניה לברית המועצות. מבצע ברברוסה כנקודת מפנה במלחמת עולם השנייה – (נלמד בנושא המהלכים העיקריים במלחמת העולם השנייה)
- הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית המועצות

לקריאה נוספת:

- אלי צור, **מלחמת העולם השנייה: המלחמה ששינתה את פני העולם**, משרד החינוך, ירושלים, 1995, עמ' 49-64.

"מבצע ברברוסה: כיבוש ברית המועצות וראשית השמדת היהודים", יד ושם בשיתוף עם מט"ח: [למאמר](#)

ג' פ' צ' פולר, **מלחמת העולם השנייה**, מערכות, תל אביב, 1987, עמ' 118-113.

כריסטופר ר' בראונינג, **הדרך אל הפתרון הסופי: התפתחות המדיניות הנאצית כלפי היהודים ספטמבר 1939-מרס 1942**, יד ושם, ירושלים, 2004, עמ' 272-281.

פרופ' שאול פרידלנדר, הרצאה מצולמת, "הבעיה היהודית במלחמת העולם השנייה": [להרצאה](#)

שאול פרידלנדר, **שנות ההשמדה, 1939-1945: גרמניה הנאצית והיהודים**, עם עובד, ירושלים, 2009, עמ' 207-263.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 61-62.

סרטים:

סדרת תמונות מהתקיפה: <http://www.mikebuckstudios.com/quest.htm>

טורה טורה טורה, 1970.

השלבם בביצוע הפתרון הסופי

2 שעות

מוקדי הלימוד:

- השלב הראשון: בורות הירי - הרצח בוצע בסמוך למקום מושבם של היהודים ובשטחים שנכבשו במהלך מבצע ברברוסה. השלב השני: הקמת מחנה ההשמדה חלמנו והבאת היהודים אליו. השלב השלישי: מבצע ריינהארד – הקמת מחנות ההשמדה בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה – הבאת יהודי פולין ומדינות נוספות. השלב הרביעי: הקמת מתקני ההשמדה ההמוניים במחנות מיידנק ואושוויץ והבאת כלל יהודי אירופה.
- צעדות המוות.
- ועידת ואנזה - מה היו מטרות כינוס הועידה? **יש להדגיש שהועידה לא נועדה להחליט על 'הפתרון הסופי', שכן ההחלטה התקבלה קודם לכן, והביצוע כבר החל.**
- מיהם נציגי הרשויות שהשתתפו בוועידת ואנזה? **(הנבחנים אינם נדרשים לדעת את שמות המשתתפים).**
- מהם הנושאים שעלו במהלך הועידה, כעולה מהפרוטוקול?

- מה ניתן ללמוד מפרוטוקול הוועידה על הטוטליות של הפתרון הסופי?

Land	Zahl
A. Altreich	131.800
Estland	43.700
Ostgebiete	420.000
Generalgouvernement	2.284.000
Bialystok	400.000
Protectorat Böhmen und Mähren	74.200
Danland - judenfrei -	
Lettland	3.500
Litauen	34.000
Belgien	43.000
Dänemark	5.600
Frankreich / Besetztes Gebiet	165.000
Unbesetztes Gebiet	700.000
Griechenland	69.600
Niederlande	160.000
Norwegen	1.300
B. Bulgarien	48.000
England	330.000
Finnland	2.300
Irland	4.000
Italien einschl. Sardinien	58.000
Albanien	200
Kroatien	40.000
Portugal	3.000
Rumänien einschl. Bessarabien	342.000
Schweden	8.000
Schweiz	18.000
Serbien	10.000
Slowakei	88.000
Spanien	6.000
Türkei (europ. Teil)	55.500
Ungarn	742.800
UdSSR	5.000.000
Ukraine	2.994.684
Weißrussland einschl. Bialystok	446.484
Zusammen: über	11.000.000

לקריאה נוספת:

מיכאל ירון, הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 61-65, 68-69.

מתוך פרוטוקול הוועידה:

דילמות ודרכי התמודדות של היודנראטים בגטאות במזרח אירופה בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'

2 שעות

מוקדי הלימוד:

חשוב להדגיש מדוע התקשו יהודים שחיו בגטאות לתפוס שמדובר היה במדיניות של השמדה טוטלית?

הדילמות העיקריות:

- דילמת השילוחים – האם וכיצד לבצע את הוראות הגרמנים? במידה וכן – האם לנהל מדיניות שתציל לפחות חלק מתושבי הגטו? את מי? האם לשתף את אוכלוסיית הגטו במידע על מדיניות ההשמדה הנאצית?
- יחס חברי היודנראט למחתרות.
- האם להיענות ליוזמות להפוך את הגטו ליצרני בעיני הנאצים, כדרך להצלה או לדחיית ביצוע פינוי הגטו?

לדיון:

כיצד התמודדו ראשי היודנראטים עם המתח שבין ההכרח לבצע את הוראות השלטון הנאצי, לבין רצונם להציל כמה שיותר מאחיהם?

לקריאה נוספת

א' כרמון, **השואה**, תל, ירושלים, תשמ"א, חלק ב'. עמ' 125-162.

יהודה באואר, **תגובות בעת השואה: ניסיונות עמידה, התנגדות, הצלה**, האוניברסיטה המשודרת, תל אביב, 1983, פרק י"ג.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 71-75.

יצחק ארד, ישראל גוטמן ואברהם מרגליות עורכים, **השואה בתיעוד: מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית המועצות**, יד ושם, תשל"ח, מסמך מס' 100, 101, 109, 111, 118, 121, 165, 188, 192, 193, 194, 195, (מגוון תעודות מגטאות לודג', וילנה, ביאליסטוק, שבלי, ורשה וקובנה).

דרכי הלחימה של היהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי': המרד בגטאות

3 שעות

מוקדי הלימוד:

- ההסברים לעובדה שחברי תנועות הנוער היו הראשונים להבין שמדיניות גרמניה היא השמדה טוטלית.
- מאפייני המרד בגטו וקשייו.
- לבטים ודילמות של המורדים.
- מטרות המרד.
- ייחודו של מרד גטו ורשה בהשוואה למרידות שהתרחשו בגטאות אחרים.

לדיון:

מדוע דווקא חברי תנועות הנוער הם שהובילו את דרך ההתנגדות האקטיבית?

לקריאה נוספת:

יהודה באואר, **תגובות בעת השואה: ניסיונות עמידה, התנגדות, הצלה**, האוניברסיטה המשודרת, 1983, עמ' 92-112.

גטו ורשה בעת המרד, ויקיפדיה

יהודה באואר, **השואה: היבטים היסטוריים**, מורשת וספריית הפועלים, 1984, עמ' 118-133.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשערי היסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 74-78.

התנגדות יהודית בשואה, **בשביל הזיכרון 10** (דצמבר 2011)

משה ארנס, **דגלים מעל הגטו: סיפורו של מרד גטו ורשה**, ידיעות ספרים, 2009.

לוחמים יהודיים בצבאות בעלות הברית

שיעור

מוקדי הלימוד:

- היקף התופעה (מיליון חיילים יהודים בכלל צבאות בעלות הברית), הצבאות אליהם הצטרפו.
- הסבר למניעי ההצטרפות לצבאות השונים.
- תרומת הלוחמים היהודים וחשיבות פעילותם.
- דוגמה ללוחם יהודי בולט

לקריאה נוספת:

אתר מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה:

http://www.jwmww2.org/show_item.asp?levelId=48052

י. גורי, "יהודים בצבא האדום במלחמת העולם השנייה, בתוך, יהודה סלוצקי ומרדכי קפלן (ע), **חיילים יהודים בצבאות אירופה**. מערכות, עמ', 135-148.

בני מיכלסון, "חיילים יהודים בצבא פולין במלחמת העולם השנייה", **שריון, עמותת יד לשרון** (33), אוקטובר 2009, עמ' 16-23: **למאמר**

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה

3 שעות

מוקדי הלימוד:

- נסיבות הכיבוש ומטרתו
- מדיניות הנאצים כלפי היהודים
- עמדת האוכלוסייה המקומית והאליטות הקולוניאליות כלפי היהודים
- דוגמה מאחת ממדינות צפון אפריקה שנכבשו על ידי הנאצים

לקריאה נוספת:

- מבחר מאמרים מקוונים בנושא יהודי צפון אפריקה תחת הכיבוש הנאצי, יד יצחק בן צבי: [למאמרים](#)
- אתר יד ושם: [גורלם של יהודי צפון אפריקה](#)
- סקירה היסטורית: צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה וגורל היהודים בה. אתר מט"ח ויד ושם: [למאמר](#)

להעשרה:

- יהדות לוב בשואה: [לסרטון](#)
- חדשות מן העבר – שואת יהודי לוב: [לסרט](#)
- מבט – יהודי תוניסיה על הזוועות שעברו בידי הנאצים: [לכתבה](#)
- חדשות מן העבר – יהדות המזרח – תוניסיה במלחמת העולם השנייה: [לסרט](#)
- הסיפור השלם – שואת יהודי צפון אפריקה: [לסרטון](#)

יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש ליהודים בזמן ביצוע ה'הפתרון

הסופי'

2 שעות

מוקדי הלימוד:

- שלושה דפוסי התייחסות: משתפי הפעולה עם הנאצים - מניעים ודרכי פעולה. הרוב הדומם, העומדים מן הצד - ההסברים לתופעה המעטים שסיכנו עצמם על מנת להציל יהודים. (פירוט מוקדי הלימוד – בסעיף הבא).

- הגדרת התואר חסידי אומות עולם. מניעי המצילים והדילמות מולן עמדו. דפוסי עזרה והצלה. דוגמה – סיפור אישי של חסיד אומות עולם.

לקריאה נוספת:

- מרדכי פלדיאל, כל המקיים נפש אחת: חסידי אומות עולם וייחודם, יד ושם, 1992.

דרכונו של סבי,² אריך פלדמן, שהונפק בוינה. על הדרכון הוטבעה אשרת הגירה לסין שהונפקה על ידי חה פנגשאן, דיפלומט סיני שפעל תוך סיכון עצמי ובניגוד להוראות ממשלתו. האשרה הייתה תנאי שהציבו הנאצים להגירה מאוסטריה, והנפקת אשרות אלה הצילה אלפים מיהודי וינה. על פעילות זו זכה חה פנגשאן לתואר חסיד אומות עולם. שימו לב - על הדרכון מופיע הסימון הברור J כאות ליהדותו של בעל הדרכון. כמו כן, במסגרת 'חוק השמות', הוסף השם ישראל לשמו המקורי.

² ד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

בונים מדינה במזרח התיכון:

פרק המבוא:

1945-1920

על נושא זה לא יהיו שאלות בבחינת הבגרות

פרק המבוא יילמד בצורה תמציתית ותוצג בו תשתית הבית הלאומי שנבנתה בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והייתה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוחה הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

מוקדי הלימוד:

מאבק היישוב התבטא בפעולות שבוצעו בעת ובעונה אחת בתחומים שונים. להקלת הלימוד רצוי להתמקד כל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי: מטרות והישגים

- הקמת תנועת המרי העברי – גורמים, דרכי פעולה, דוגמה לאחד מהמבצעים, נסיבות פירוקה.
- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ובין עמדת ה'פורשים', היחסים בין המחותרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאפייני כל גישה והשוני ביניהן. הדגמה באמצעות אחד מהמבצעים הצבאיים.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ:

אונית המעפילים 'מדינת היהודים'

- המאבק המתמשך להבאת מעפילים חרף המדיניות המגבילה של הבריטים והקשיים שהערימו. המאמצים שהיו כרוכים בהבאת כל אונייה ואונייה (רכישת האוניות, ארגון הצוות, ארגון העולים המוכנים לעלות, המסע, מבצע הורדת המעפילים לחוף והסתרתם בקיבוצים).

- ליווי המעפילים שנתפסו על ידי הבריטים למחנות או בחזרה לאירופה (אקסודוס).
- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

<http://www.edu-negev.gov.il/tapuz/osnat2tp/medina/haapala1.htm>

התיישבות: מטרות והישגים

- רכישת קרקעות.
- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת ביריה).

לדיון:

מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה בסיום המלחמה?

לקריאה נוספת:

יגאל עילם, "התפתחות ארגוני המגן והמחתרת: ההיבט המחתרתי והצבאי של הישוב בתקופת המנדט", בתוך: יהושע פורת ויעקב שביט (עורכים), **ההיסטוריה של ארץ ישראל: המנדט והבית הלאומי (1919-1947)**, כתר ויד יצחק בן צבי, 1990, עמ' 235-238.

שי חורב, **ספינות בטרם שחר: לקסיקון העפלה 1934-1948**, סיפורן של ספינות המעפילים מ'וילוס' עד 'קרב עמק איילון', פרדס, 2003.

ארכיון המדינה: ההתיישבות היהודית בארץ ישראל בתקופת המנדט: [ראו כאן](#)

מאוצרות הספרייה הלאומית: [לחומרי הלימוד](#)

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

העברת שאלת א"י לאו"ם

- שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים).
- הדיון בעצרת הכללית – נאום שר החוץ גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. ההסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה.

בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.

- הוועדה שהקים האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת א"י. המלצותיה?
- החלטת כ"ט בנובמבר – הפעילות הדיפלומטית היהודית כדי לגייס תומכים בה, תוכן ההחלטה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה – בקרב היישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

לקריאה נוספת:

צבי גנין, "יחסה של ארצות הברית להקמת מדינת ישראל 1945-1948", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 201-249.

יעקב רואי, "תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 179-200.

מלחמת העצמאות

יסוד מארגן: מלחמת העצמאות כמלחמת הקיום של היישוב היהודי ושל מדינת ישראל

מוקדי לימוד:

- **התקופה:** מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם) עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).
- **מאפיינים של המלחמה:** ייחודה של מלחמת העצמאות כמלחמה על עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי – ישראלי; חלוקה לשני שלבים עיקריים; מטרות העל של הצדדים הלוחמים; העדר הבחנה בין חזית לעורף; נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי; ניצחון ישראלי במחיר כבד;
- **השלכות וסוגיות שטרם נפתרו.**
- **הכרת תמונת מהלך המלחמה בזיקה ליסוד המארגן:** לימוד מהלך המלחמה ייעשה בדרך של מבט-על ויבוסס על ציר זמן (שיהיה נגיש בגרסה מקוונת), אשר יבהיר כי בכל אחד משני השלבים העיקריים של המלחמה, הצד היהודי נמצא בתחילה במצב של התגוננות וסכנה קיומית, אך הצליח לעבור ליוזמה ומתקפה. חלוקת המלחמה ל-4 תקופות על פי ציר הזמן:
  1. מסוף נובמבר 1947 עד מרץ 1948 (תכנית ד')
  2. ממרץ 1948 עד אמצע מאי 1948 (הקמת המדינה)
  3. מאמצע מאי 1948 עד אמצע יוני 1948 (ההפוגה הראשונה)
  4. מאמצע יוני 1948 עד סוף המלחמה.
 בכל אחת מ-4 תקופות אלה יש להדגיש את המאפיינים הכלליים של התקופה, ולהציג אירוע אחד מדגים על פי בחירת המורה. יש לבחור אירוע המאפשר להדגים את המאפיינים הכלליים של תקופה זו.

לדיון:

מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

קישור למסמך המעודכן המציג את המאפיינים של כל אחת מן התקופות, הכולל התייחסות

לדרוזים ולצ'רקסים במלחמה ומבחר אירועים להדגמת מאפייני המלחמה:

[מסמך ההנחיה](#)

לקריאה נוספת:

גלבר יואב, קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948, דביר, 2004, עמ' 107-130.

קדיש אלון וקדר ב"ז (ע), מעטים מול רבים?, מאגנס, 2006

מבחר מקורות מאוצרות הספרייה הלאומית: [מקורות](#)

בני מוריס, 1948: תולדות המלחמה הערבית-ישראלית הראשונה, עם עובד וספריית ספיר, 2010.

ארכיון המדינה: מלחמת העצמאות. [ראו כאן](#)

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל והקמת צה"ל

מוקדי לימוד:

הוויכוח על הכרזת המדינה

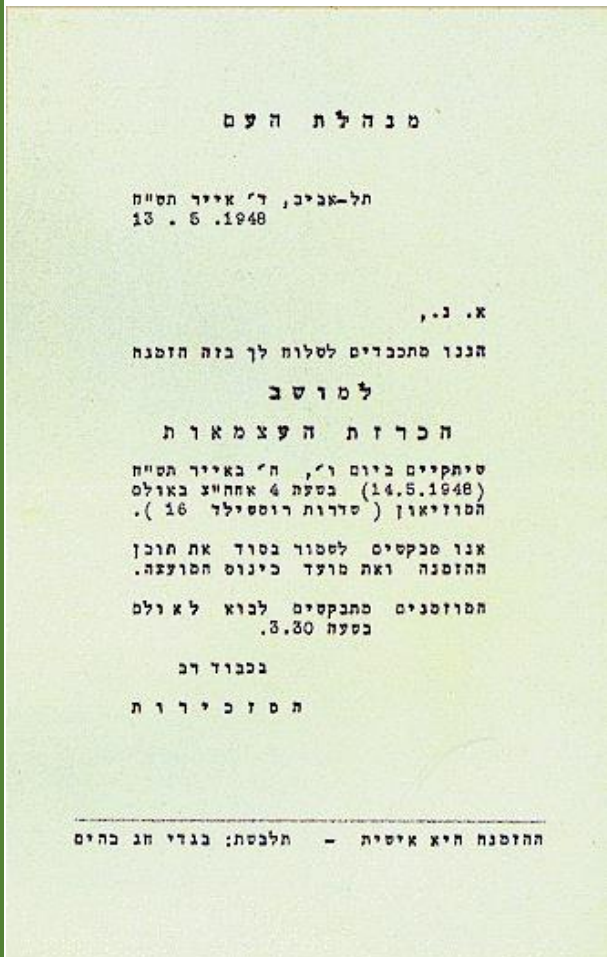
- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
- הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים. השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.

הקמת צה"ל, פירוק המחנות ופירוק מטה הפלמ"ח

- הקמת צה"ל – יעדים ונוסח השבועה.
- המניעים של בן-גוריון בפירוק האצ"ל, הלח"י ופיזור מטה הפלמ"ח. (הגורם הצבאי, הגורם הפוליטי, אי-אמון אובייקטיבי במחנות ובמטה הפלמ"ח).
- הקשיים בביצוע (פגיעה קשה ברמת צה"ל; השלמת בניין צה"ל כצבא יחיד); פרשת אלטלנה כמקרה מבחן.

לדיון:

כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

לקריאה נוספת:

זאב צחור, החזון והחשבון: בו-גוריון בין אידיאולוגיה לפוליטיקה, ספרית הפועלים, 1993, עמ' 183-194.

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

מוקדי הלימוד:

הסכמי שביתת הנשק

- הבהרת המושגים – הפסקת אש, שביתת נשק, הסכמי שלום.
- מניעי ישראל ומדינות ערב לחתום על ההסכמים.
- הכרת הגבולות שנוצרו בעקבות ההסכמים והיו לגבולותיה הבינלאומיים והמוכרים של ישראל עד מלחמת ששת הימים ('הקו הירוק').

בנושא זה אין צורך לעסוק בסעיפי ההסכמים עם כל אחת מן המדינות

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית – הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב):
  - הגורמים הכלכליים לקריסת החברה הפלסטינית לקראת סיום השלטון הבריטי בא"י.
  - התפוררות החברה הפלסטינית.
  - השפעת המלחמה מול היישוב היהודי על החברה הפלסטינית (השפעת הדיווחים הסותרים על פגיעות בערבים, כגון במקרה דיר יאסין, והשלכות יישום תכנית ד').
  - מדיניות מהוססת ולא עקיבה של הוועד הערבי העליון, הליגה הערבית והמפקדים המקומיים, שהתפרשה אצל הפלסטינים כעידוד לבריחה³

³ עם זאת, ראוי לציין כי כאשר התבררו ממדי הבריחה ניסו מדינות ערב והוועד הערבי העליון לבלום את הבריחה: יואב גלבר, קוממיות ונכבה, דביר, 2004, עמ' 185.

• **עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה:**

- השפעת המלחמה, כולל החשש מנקמת היהודים
- במקרים מסוימים – גירוש (כגון לוד ורמלה; אקרית ובירעם)

לקריאה נוספת:

דוד בן גוריון, **יומן המלחמה, תש"ח-תש"ט, כך ג',** משרד הביטחון, 1982, עמ' 941-944, 980-964-965, 979, 987-1000.

יואב גלבר, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948,** הוצאת דביר, 2004, עמ' 131 – 184, 346-376, 430-465.

יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי, רות גביזון (ע), **שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל,** מרכז מצילייה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית, ירושלים, 2010. [למאמר](#)

בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה,** עם עובד, 2010, עמ' 112-117.

חיה רגב ואביגיל אורן, "בריחת הערבים מארץ ישראל ובעיית הפליטים", אתר מט"ח: [למאמר](#)

שוורץ עדי, עינת וילף, **מלחמת זכות השיבה,** כנרת זמורה-דביר, 2018

תהליך הדה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות

מוקדי הלימוד:

• הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60).

• **מה היו הגורמים שהביאו לתהליך הדה-קולוניזציה דווקא בתקופה זו?**

יש לבחור גורם אחד מכל תחום

גורמים אידאולוגיים:

- **התפתחות רעיון הלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון זה.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

- **התנגדות אידאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל:** על אף התהום האידאולוגית והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברה"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים ואת זכות ההגדרה העצמית כפי שנוסחה כבר ב-14 הנקודות של וילסון, והיה כרוך בהלאמה של המסחר, התעשייה והחקלאות – בניגוד לתפיסת השוק החופשי. הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם משום שראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.
- ב. **דעת הקהל בעולם:** לאחר מלחמת העולם השנייה איבדה מדינות הקולוניאליזם את הלגיטימיות שלה ודעת העולם ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית.
- ג. **גורמים כלכליים:**
  - **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה:** הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי. על כן לא יכלו להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.
  - **ירידה ברווחיות המושבות:** היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מן השליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתרחבה, תפסה התחרותיות בשוק החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.
- ד. **גורמים פוליטיים:**
  - **שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה':** מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות – ארה"ב וברה"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.
  - **המאבק של התנועות הלאומיות:** בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו לבעלות הקולוניאליות אבדות ונזקים והתישו את כוחן. קיומן של תנועות לאומיות אלה גם שמטה את הקרקע מתחת להנחת היסוד של הקולוניאליזם, ולפיה העמים באזורים אלה אינם בשלים לשלטון עצמי, וכי אין למי להעביר את השלטון. התנועות הלאומיות הוכיחו כי יהיה מי שינהל את המדינה וישלוט בה גם אחרי הסתלקות המעצמות.
  - **תפקידו של האו"ם:** הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות.

בעלות הקולוניות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.

- **הקמת הליגה הערבית (1945):** הארגון שימש גורם מדרבן ומסייע במאבקהם של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות.
- **השלכות מלחמות העולם:** במלחמות העולם גייסו המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) לצבאן חיילים מן המושבות. הגיוס הגביר את השאיפות לעצמאות בקרב אותם חיילים שנלחמו למען המעצמה הקולוניאלית.

• **מה היו המאפיינים העיקריים של תהליך הדה-קולוניזציה?**

חשוב להבהיר כי התהליך לא היה אחיד וזהה אלא מגוון ורב פנים. עם זאת ניתן להצביע על כמה מאפיינים דומים: **יש לבחור 2 מן המאפיינים הבאים:**

א. **תהליך מורכב והדרגתי:** במרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור קצרה ומהירה.

ב. **ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן:** המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים המעצמתיים.

ג. **המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה:** עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר מלחמת העולם השנייה, ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. נראה כי ההבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים במזרח התיכון - אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות, לעומת שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.

ד. **מאבק לאומי קלאסי:** בדרך כלל ניתן להבחין בשלבים שאפיינו את המאבקים של עמי אירופה: גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית על ידי אליטות משכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים; הקמת תנועות לאומיות; הסתייעות בגורמים חיצוניים. עם זאת, אצל חלק מעמי המזרח התיכון (עיראק, סוריה, ירדן ולבנון), התגבשות הרעיון הלאומי התרחשה בעקבות חלוקת המזרח התיכון שהיה מרחב תרבותי, לאומי וריבוני אחד, לישויות נפרדות בעת קביעת המנדטים של בריטניה וצרפת.

ה. **ההבדל בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין עמים שחיו תחת שלטון צרפתי:** תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בדרך כלל קל ומהיר יותר. נראה שהגורם העיקרי לכך הוא ההבדל בתפיסה הבסיסית של בריטניה לעומת התפיסה הבסיסית של צרפת. בנוגע לאופי השלטון שלהם בארצות שבחסותן. הקולוניאליזם הבריטי ראה באזורי השליטה שלו אמצעי להבטיח את האינטרסים של בריטניה, ואילו הקולוניאליזם הצרפתי לווה בתחושת שליחות תרבותית. לכן צרפת יישבה צרפתים

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

בארצות אלה ואף סיפחה כמה מהן לצרפת, בעוד בריטניה הייתה מוכנה לעזוב את הארצות שבשליטתה כל עוד הובטחו האינטרסים שלה. ככל שדפוס השלטון הקולוניאלי היה עמוק יותר, כך תהליך הדה-קולוניזציה היה קשה, מורכב וממושך יותר. (הדוגמה המובהקת ביותר היא אלג'יריה).

- **מה היו תוצאותיו של תהליך הדה-קולוניזציה? יש להציג את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה בסוף המאה ה-19 ולהשוות אותה למפת אזורים אלה בשנות החמישים של המאה ה-20. כדאי להפנות את תשומת לב התלמידים לכך שבגולות המדינות העצמאיות החדשות נקבעו על ידי המעצמות הקולוניאליות עוד בטרם הסתלקותן מהן, ולא תמיד תאמו את השוני האתני שאפיין את העמים ואת השבטים השונים שישבו באזור. דבר זה הוביל בהמשך לסכסוכים מתמשכים בין המדינות השונות (כגון פרשת כוויית).**

לקריאה נוספת:

ארליך חגי, **מבוא להיסטוריה של המזרח התיכון**, האוניברסיטה הפתוחה, חטיבה ה', יחידה 10, תש"ן, עמ' 110 – 153.

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

מוקדי הלימוד:

- **מבט-על: הגדרת האזור, מספרם, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.**

הגדרת האזור: חשוב להראות שוב את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה, ולהצביע על הארצות העיקריות בהן עוסק פרק זה: מרוקו, תוניסיה, לוב, מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, תימן ואיראן.

מספר היהודים: ראוי להתחיל בהצגת הנתונים הדמוגרפיים שכן הללו מעידים על התהליך המרכזי בו אנו עוסקים – סיום הקיום היהודי בארצות האסלאם בפרק זמן של כ-20 שנה בלבד. ב-1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. ב-1969 ירד מספרם למעט פחות מ-2,000,000⁴ וכיום

⁴ ח. סעדון, **עצמאות וגורל**, תשע"א, עמ' 4, ראו באתר המפמ"ר,

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/Hazaot/goral.htm

עומד מספרם על אלפים בודדים בלבד. כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור – הגירה חסרת תקדים בעם היהודי.

מומלץ להציג לתלמידים כמה דוגמאות לקהילות יהודיות שהתחילו כמעט לחלוטין (אלג'יריה, מרוקו, עיראק, תימן). נתונים אלה יהוו את הבסיס לדיון בשאלת הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים במדינות אלה.

מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל: חשוב להדגיש שמדובר בקהילות שונות זו מזו במאפייניהן, במצבן הכלכלי ובאופי פעילותן. עם זאת, ממבט-על ניתן להבחין בכמה מאפיינים דומים שתורמים להבנת השינוי שהתחולל בקהילות אלה:

א. עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. אך, בדרך כלל, לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה דוגמת הפוגרומים ההמוניים במזרח אירופה.

ב. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון משפטי ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופאית שהביא עמו, נהנו מפירותיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם המשפטי ואת מצבם הכלכלי כתוצאה מהשפעת שלטון זה.

ג. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך הם התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהגבירה את העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.

ד. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיסיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.

ה. החל מראשית המאה ה-20, התקיימה פעילות ציונית ענפה בכמה מארצות האסלאם, שבאה לידי ביטוי בתנועות נוער, עיתונים וחינוך. במלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מא"י לארצות האסלאם.

הגורמים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות ה-40.

נקודת המוצא לשיעור זה היא הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. למעלה מ-80% מהיהודים בארצות האסלאם היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם היגרו למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד)

יש להתמקד בגורם א' (השפעת תהליך הזה קולוניאליזציה), ג' (השפעת מלחמת העצמאות

והקמת מדינת ישראל) ולפחות גורם נוסף, לבחירת המורה/ תלמיד

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

א. השפעת תהליך הזה קולוניזציה:

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הזה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אימצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת - התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זהו, כאמור, כתומכי המשטר הקולוניאלי. בשל כך התגברו השנאה ופעולות האיבה כלפיהם. אך חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הזה-קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומשום שחשבו שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. התגברות הלאומיות:

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

אירועים אלה הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי בא"י על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

- **המעגל הראשון** – מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947 – 1949) - ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע מהיהודים והאלימות נגדם גבתה מחיר כבר של הרוגים ופצועים.
- **המעגל השני** – מדינות שלא לחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, עדן ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בדרך כלל בעוצמה פחותה. יוצאת דופן בעניין זה הייתה לוב בה התחולל ביוני 1948 גל של אלימות קשה נגד היהודים.
- **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית** – מגמת הפאן-ערביות שהתחזקה בתקופה זו הדגישה את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל, וכפועל יוצא מכך – השפיעה גם על יהודים במדינות אלה. פעילות הליגה הערבית הייתה אחד

הביטויים הבולטים במגמה זו. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

ד. ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:

הפעילות הציונית התקיימה, כאמור, במדינות אלה כבר מראשית המאה ה-20, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – העלייה לא"י והמאבק על הקמת המדינה. לכך יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח, ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

ה. 'חיסול גלויות':

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות' משמע – העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי ועל כן היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות.

כיצד באו לידי ביטוי הגורמים שנלמדו באחת מארצות האסלאם?

יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או בצפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את החיבור בין הגורמים שפורטו לעיל (גם אם לא כולם) לבין הדגמתם בארץ שנבחרה.

לקריאה נוספת:

גת משה, "העלייה ההמונית מעיראק: גירוש, הצלה או פתרון בעיה פנימית, יהדות בבל 2, (אביב תשנ"ה) עמ' 95 – 109

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

עדי שוורץ, "חורבן קהילות ערב: האסון שנגנו", **תכלת** 43 (אביב תשע"א), עמ' 29-55.

סדרת **קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20**, הוצאת יד יצחק בן צבי ומשרד החינוך

יחידות לימוד מתוקשבות – מט"ח ויד יצחק בן צבי: [יחידות ההוראה](#)

לבנה זמיר – **והגדת לבנך** – על חיי יהודי מצרים עד עזיבת היהודים. הסרט כולל עדויות עולים ממצרים.

31.57 דקות: [והגדת לבנך](#)

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

הפליטים שנשכחו – על היהודים ממדינות ערב :

גרסה מלאה (48.54 דקות) : [ראו כאן](#)

גרסה קצרה (20 דקות) : <https://www.youtube.com/watch?v=6PGPPdKjdfk>

סיורים מומלצים, 'מומלץ מפמ"ר' :

- מוזיאון יהדות בבל
- מרכז מורשת יהודי לוב
- ראו פירוט באתר המפמ"ר :

[למידה מחוץ לכיתה](#)

שימו לב – יש ללמד את מלחמת ששת הימים

אן

מלחמת יום הכיפורים

2 - ז'

מלחמת ששת הימים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים והנסיבות לפרוץ מלחמת ששת הימים.
- הרחבת המלחמה בחזית עם ירדן וסוריה.
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום חברתי, כלכלי, פוליטי וביטחוני.
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב.

לדיון: תרומתו של אלי כהן לניצחון הצבאי הישראלי במלחמה.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

אלי כהן, יליד מצרים, התגייס לאמ"ן ולאחר מכן למוסד. הוא "לבש" דמות של סוחר ערבי גולה מסוריה, ונשלח לארגנטינה כדי לבנות קשרים עם הקהילה הסורית הגולה שם.

ב-1962 עבר לדמשק והצליח להתברג לצמרת הממשל הסורי. המידע שהגיע אליו באמצעות קשריו הועבר לישראל באמצעים שהיו מקובלים אז – מכשיר קשר ונסיעות "עסקיות" חצי שנתיות שבהן נפגש עם מפעיליו.

המידע שאלי כהן סיפק היה יקר ערך – דיווחיו על התכניות של סוריה לפגוע במוביל הארצי, סייעו לישראל לסכל את הטיית מקורות הירדן. הוא נהג להצטלם בחברת אישים בכירים מההנהגה הסורית ליד הביצורים והבונקרים ברמת הגולן וצילומים אלה הועברו לאחר מכן לישראל. יתרה מכך – הוא יעץ לסורים לטעת עצי אקליפטוס ליד מקומות אסטרטגיים, סימון מובהק למטרות עבור חיל האוויר שלנו. כהן ידע על אירועים שונים ויחסי הכוח הפוליטיים בסוריה, כולל חולשות בצבא הסורי שכן הבכירים סיפקו לו מידע שעשוי היה לקדם אותם בסולם הדרגות. – כהן גם העביר לישראל מידע לפיו מטוסי המיג החדשים שסוריה קיבלה מברה"מ אינם שמישים שכן הטייסים הסורים אינם יודעים עדיין כיצד להפעיל אותם. המשמעות הייתה יכולת של החיל האוויר הישראלי לפעול בחופשיות במהלך מלחמת ששת הימים.⁵

אלי כהן נתפס על ידי הסורים ב-1965. הוא עונה ונתלה בחוצות דמשק. גופתו לא הוחזרה לישראל ומקום קבורתה לא ידוע. הוא לא זכה לראות את פרי עבודתו בניצחון הישראלי על סוריה ב-1967.

לקריאה נוספת:

אשר ססר, "ירדן ומלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 102-112.

מוחמד מוצלח, "רישומה של מלחמת 1967 על הפלסטינים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 113-121.

מיכאל אורן, "מלחמת ששת הימים על רקע המלחמה הקרה", בתוך: יוסי גולדשטיין (ע), **מנהיגות בעתות מלחמה**, משרד הביטחון, 2008, 178-185.

מיכאל אורן, "מי רצה במלחמת ששת הימים", **תכלת** 7 (אביב 1989). ראו גם אתר מט"ח: [למאמר](#)

⁵ יובל רביד, עבודת מחקר שהוגשה לפרופ' אייל זיסר:

http://www.elicohen.org.il/main.asp?sel_nav1=2&sel_nav2=3&cat=site&submenu=sub

ארכיון המדינה, מלחמת ששת הימים. [ראו כאן](#)

להעשרה:

אורי בר יוסף, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, זמורה ביתן, 2001, עמ' 225-231, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, זמנים 84 (סתיו 2003).

מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", אתר מט"ח: [למאמר](#)

ארכיון המדינה, מלחמת יום הכיפורים, [ראו כאן](#)

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב: [לסרטון](#)

מלחמת יום הכיפורים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות שבהן פרצה (אירועי סוף השבוע שבו פרצה המלחמה).
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל (חברתית, כלכלית, ביטחונית ופוליטית).
- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אורי בר יוסף, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, זמורה ביתן, 2001, עמ' 225-231, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, זמנים 84 (סתיו 2003).

מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", אתר מט"ח: [למאמר](#)

ארכיון המדינה, מלחמת יום הכיפורים, [ראו כאן](#)

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב: [לסרטון](#)

פסיפס

אני לא כור התוֹךְ אני פְּסִיפֶס
 פְּסִיפֶס שֶׁל *פְּרִיד אֶל-אֶטְרֶשׁ וְאֶסְתֵר עֶפְרַיִם
 *רְאוּל זִיֹּרְנוּ *הַתְּרַנְגוּלִים וְהַלְהָקוֹת הַצְּבָאִיּוֹת
 זֶהר אֶרְגוּב וְאָרִיק אֲיִנְשֵׁטִין
 מְצַחֲקִים אוֹתִי, *אֶסְמָאֵעִיל יֶאֱסִין *הַגֶּשֶׁשׁ *וְקִטוֹרְזָה
 סְבֵתָא שְׁלִי שָׁרָה מוֹאֲלִים שֶׁל עֶבֶד אֶל-וְהָאֵב
 דְּקִלְמָה אֶת מְגִלַת רוֹת מְבִלִי לְדַעַת קִרָא וְכֹתֵב.
 אני מְנַשֶּׁקֶת קִמְעוֹת וּמְזוּזוֹת
 בּוֹכָה עַל קְבָרֵי צְדִיקִים וּבִכְתֹּל שֶׁל הַצְּנֻחִים
 מְתַרְגְּשֵׁת בְּקֶבֶר רַחֵל אֲמִנּוּ וְרַחֵל הַמְשׁוֹרְרֶת
 עַל שְׁלַחְנֵי מְגִשִׁים קִיגֹל גְּעַפִּילְטֶע-פִּיש קוּסְקוּס וְחַרְיִמָה
 בְּעוֹרְקֵי נְכָדֵי זוֹרֵם דָּם אִירוּפָּאִי וּמְזֻרְחִי.

אני לא כור התוֹךְ אני פְּסִיפֶס
 פְּסִיפֶס שֶׁל נְרוֹת שְׁבֵת, נְרוֹת שֶׁל אֶבֶל שְׁמֹחָה וְתִקוּמָה
 פְּתִיל שְׁכָבָה וּבְעֵר, בֵּת הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִתְהַלְכֶת בָּהּ
 כְּשִׁמִּיכַת טְלָאִים שֶׁל תְּרַבִּיּוֹת שׁוֹנוֹת
 לֹא שָׂד, לֹא עֲדִתִית, לֹא פְּשִׁיֶסְטִית, לֹא עֵדֶר, לֹא עוֹרֶת
 לֹא מִתְמַרְדֶּת, לֹא מְצִטְדֶּקֶת,
 מְבַקֶּשֶׁת צְדָק הִיסְטוֹרִי וּמוֹסְרִי.

אָנִי לֹא כּוֹר הַתּוֹךְ אָנִי פְּסִיפֶס
 פְּסִיפֶס שֶׁל עֵיר וְקִבּוּץ, מוֹשֵׁב וְהַתְּנַחֲלוֹת
 כְּתָרוֹן עָלָיו מִתְנוּצָצַת הַדָּגֵל
 כְּמוֹ הַטְּלִית כְּמוֹ הַצִּיצִית
 כְּמוֹ אוֹקֵינוֹס שֶׁל אֲמוּנָה וְאַהֲבָה
 כְּמוֹ פְּסִיפֶס שֶׁל עַם
 פְּסִיפֶס שְׁלָם.

*פְּרִיד אֶל-אֶטְרֶשׁ. הִיָּה זִמֵּר, מִלְחִין, נִגֵּן עוֹד וּשְׁחַקֵּן מִצְרִי-סוּרִי פּוֹפּוּלָרִי.
 *הַתְּרַנְּגוּלִים - הִיָּתֵה לַהֲקֵת זִמֵּר יִשְׂרָאֵלִית מִצְלִיחָה שֶׁפִּעֵלָה בִּשְׁנֹת
 הַשִּׁשִּׁים שֶׁל הַמָּאָה ה-20. *הַגֶּשֶׁשׁ - שְׁלִישִׁית הַגֶּשֶׁשׁ הַחִיּוֹר *קְטוֹרְזָה -
 הַשְּׁחַקֵּן וְהַקּוֹמִיקָאִי, יִשְׂרָאֵל קְטוֹרְזָה.
 אֶסְמָאֵעִיל יֶאֱסִין - קוֹמִיקָאִי, זִמֵּר וּשְׁחַקֵּן מִצְרִי
 עֶבֶד אֶל-וְהָאֵב - זִמֵּר וּמִלְחִין מִצְרִי
 רֵאוּל ד'וֹרְנוֹ, זִמֵּר יְהוּדִי יֵלִיד תּוֹנִיסִיָּה

מתוך : אסתר דגן קניאל, והארץ תדשא, שירים, הוצאת חדרים

העלייה בשנות החמישים והשישים

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית, ניצולי שואה)
- תהליך הקליטה: הקשיים (של הקולטים ושל הנקלטים), השיקולים שהשפיעו על תהליך הקליטה, כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות) כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה. דרכי ההתמודדות של העולים ושל מדינת ישראל. תרומת העולים למדינת ישראל.
- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

לקריאה נוספת:

מעברה ליד נהריה, 1952, ויקיפדיה

צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים),
העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח, יד
 יצחק בן צבי, 1997. מבחר מאמרים.
 מרדכי נאור (עורך), **עולים ומעברות**,
 1948-1952, יד יצחק בן צבי, 1986.
 מבחר מאמרים.
 איתי נגרי, **המחאה המזרחית בוואדי
 סאליב: האירועים והשפעתם עד
 לפנתרים השחורים**, רסלינג, 2018.

להעשרה:

ארכיון המדינה, ההתיישבות הגדולה [ראו כאן](#)

הכל אנשים, **דוד בן הרוש**, הטלוויזיה החינוכית, 32.03 דקות: [לסרטון](#)

חדשות מהעבר – **הפנתרים השחורים**, הטלוויזיה החינוכית, 16: 28 דקות: [ראו כאן](#). וכן מאוצרות ארכיון המדינה: [ראו כאן](#)

ארכיון המדינה, ממחנות העולים למעברות: [ראו כאן](#)

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

לקריאה נוספת:

- אשרת צפורה (ע), **ישראל חברה רב תרבותית**, אח, 1998, עמ' 65-146.
- יואב גלבר, היסטוריה, **זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ**, עם עובד, 2008, עמ' 449-443.
- יער אפרים ושביט זאב (ע), **מגמות בחברה הישראלית**, כרך ב', האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ' 823-830, 883-852.
- עדי מאנע, "ייצוגים חברתיים של קליטת עליה בשנותיה הראשונות של המדינה", בתוך: אמדע אור, סמדר בן-אשר (ע'), **המוכר והזר: ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל**, אוניברסיטת בן-גוריון, 2007.

התמורות בעיצוב זיכרון השואה

מוקדי הלימוד:

עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50:

- העצמת מרכזיות המרד בגטאות כמוקד להזדהות החברה הישראלית עם נושא השואה.
- ניכור ואי-קבלה של הסיפור האישי של הניצולים.
- חקיקה כדרך לעיצוב הזיכרון הממלכתי, ימי זיכרון, אנדרטאות ומוסדות הנצחה.
- הוויכוח סביב הסכם השילומים עם גרמניה.
- פרשת קסטנר.

התמורות בעיצוב זיכרון השואה בשנות ה-60 וה-70:

- השפעת משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית לשואה בכלל ועל היחס לניצולים בפרט.

השינוי בעיצוב זיכרון השואה בעקבות מלחמות ישראל ופיגועי הטרור

- השפעת מלחמות ישראל ופיגועי הטרור על יחס החברה הישראלית לשואה (מלחמת ששת הימים ויום הכיפורים, רצח הספורטאים במינכן, גורל ילדי בית הספר מצפת במעלות 1974, חטיפת מטוס אייר פרנס לאנטבה).

לקריאה נוספת:

- רוני שטאובר, **הלקח לדור: שואה וגבורה במחשבה הציבורית בארץ בשנות החמישים**, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 2000.

חנה יבלונקה, "עולי אירופה ותודעת השואה", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח**, יד יצחק בן צבי, 1997, עמ' 40-56.

חנה יבלונקה, "תודעת השואה כגורם מעצב זהות", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור השני: תשי"ח-תשכ"ח**, יד יצחק בן צבי, 2000, עמ' 149-166.

חנה יבלונקה, "תודעת השואה בעשור השלישי, משם לכאן ועכשיו", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור השלישי: תשכ"ח – תשל"ח**, יד יצחק בן צבי, 2008, עמ' 363-378.

אניטה שפירא, **משפט אייכמן: דברים שרואים מכאן לא רואים משם**, יד ושם, 2002.

גדעון האוזנר, **משפט אייכמן בירושלים**, יד ושם ובית לוחמי הגטאות, 2011.

בשביל הזיכרון 7 (דצמבר 2010), יד ושם, גיליון המוקדש למשפט אייכמן.

סרט:

המכה ה-81 (1974). סרטו של חיים גורי.

מתוך ספרי העדויות האישיות שהפכו לנפוצים מאוד בשנים האחרונות